

УДК 882.6.(091)

М.І. ЧМАРАВА

ГРАМАДСКАЯ І КУЛЬТУРНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ БЕЛАРУСКАГА ЗЯМЛЯЦТВА Ў МІЖВАЕННАЙ ЧЭХАСЛАВАКІІ (1918-1939)

Да ліку тэм, якія доўгі час практычна ўваходзілі ў «зону замоўчвання» савецкім літаратуразнаўствам, адносілася паслякастрычніцкая беларуская эміграцыя. Грунтоўныя даследаванні не праводзіліся, а тым публікацыям, што з'яўляліся ў друку, уласціва факталагічная непаўната і ідэалагічная тэндэнцыйнасць, паводле якой эмігранты агулам лічыліся буржуазнымі нацыяналістамі, здраднікамі і антысаветчыкамі. Толькі з другой паловы 80-х гадоў сталі намячацца пэўныя змены.

Літаральна за некалькі год з'явіліся шматлікія інфармацыйныя матэрыялы і мемуары, прысвечаныя розным аспектам жыцця і дзейнасці беларускай эміграцыі ў розных краінах. Праведзены цэлы шэраг навуковых канферэнцый (у тым ліку і міжнародных). Аднак тэму нельга лічыць вычарпанай. Больш таго, сёння асабліва адчуваецца патрэба ў сур'ёзным даследаванні шэрагу аспектаў. Сярод іх – надзвычай цікавая старонка сцвярджэння беларусаў у эміграцыі, а таксама беларуска-чэхаславацкіх літаратурных узаемасувязяў. Спадчына эміграцыі з'яўляецца прадметам вялікай цікавасці, у першую чаргу, з нашага боку. Аналіз яе паказвае, якія страты панесла Беларусь, але і што тут можа быць адноўлена і вярнута. Пакуль што, у навуковым звароце, як і ва ўжытку публіцыстаў, пераважае абагулена-павярхоўны падыход, у той час як па-за ўвагаю застаецца вялікі шэраг істотных фактаў, назіпазванне і сістэматызацыя якіх, відавочна, актуальная задача. Гэты артыкул мае на мэце даць панараму грамадскай і культурнай дзейнасці беларусаў у міжваеннай Чэхаславакіі, імкнучыся разабрацца, што спрыяла і што перашкаджала гэтай дзейнасці, якія вынікі яна мела сама па сабе, якое значэнне набыла для беларускай культуры і міжславянскіх стасункаў.

Зыход бежанцаў ад бальшавіцкай дыктатуры, які прыняў масавы характар у 1921 годзе, прывёў да ўзнікнення своеасаблівай эмігранцкай дыяспары ў многіх еўрапейскіх краінах і Амерыцы. Вялікую ролю адыграла Чэхаславакія, якая стала значным цэнтрам рускай, украінскай і беларускай адукацыі, навукі і літаратуры. У 1923 годзе прэзідэнт Т.Г. Масарык заявіў, што яго краіна лічыць сваім абавязкам «сабраць, захаваць і падтрымаць астатак культурных сіл» у эмігранцкім асяроддзі [1].

Ініцыятыва Т.Г. Масарыка і гуманітарная акцыя, якая была зроблена з чэхаславацкага боку сістэме адукацыі, навуковай рабоце і культурнаму жыццю, па сваіх памерах і прадуманасці не мела ў той час аналагаў у свеце. Так званая «руская акцыя» ставіла перад сабой, галоўным чынам, адну задачу: даць магчымасць эмігрантам удзельнічаць у акадэмічным жыцці. Гэта датычылася атрымання вышэйшай адукацыі, педагагічнай працы або навуковай дзейнасці, актыўнага вядзення грамадскага і, асабліва, культурнага жыцця, а таксама, хоць і ў меншай ступені, жыцця палітычнага. Праграмы выхавання новага пакалення рускай, украінскай і беларускай інтэлігенцыі з'явіліся грандыёзнай і незвычайнай з явай у еўрапейскім і сусветным маштабе. Народжаная ідэя рэканструкцыі Расіі, «руская акцыя» стала «прыкладам супрацоўніцтва паміж, звычайна, так нежаданымі эмігрантамі і ўладай краіны, якая іх прытуліла» [2]. Той факт, што значную частку эміграцыі складалі прадстаўнікі інтэлектуальных колаў – вучоныя, журналісты, літаратары, студэнты і педагогі – адлюстравалася ў вялікай грамадскай і публікацыйнай дзейнасці, што дазволіла стаць Празе ў 20-30 гады побач з

Берлінам і Парыжам, адным з выдавецкіх цэнтраў дыяспары. У адрозненне ад Берліна, дзе жыццё беларускай эміграцыі мела больш палітычны характар, Прага стала галоўным цэнтрам адукацыйнай, выдавецкай, навуковай і літаратурнай дзейнасці беларусаў. Актыўную ролю ў гэтым адыграла беларускае студэнцтва. Беларуская моладзь прыязджала вучыцца (у асноўным з Заходняй Беларусі і Літвы) у Карлаў універсітэт і іншыя навучальныя ўстановы Прагі як стыпендыяты Чэхаславацкага ўрада. Некаторыя траплялі ў Прагу праз Польшчу нелегальна.

Беларускае студэнцкае зямляцтва там узнікла ў 1921 годзе і налічвала тады паўтара дзесятка чалавек. Першую беларускую студэнцкую арганізацыю стварыў студэнт Карлавага універсітэта Янка Станкевіч. Называлася яна спачатку «Сувяззю нацыянальнай беларускай моладзі», а пазней – «Таварыствам беларускіх студэнтаў». Гэта арганізацыя мела свой друкаваны орган – часопіс «Беларускі студэнт». У сценах Карлавага універсітэта беларуская моладзь узнаўляла ў мініяцюры той спектр палітычных размежаванняў, якія існавалі ў Заходняй Беларусі і ў іншых асяродках беларускай палітычнай эміграцыі. Студэнцкая сябрава спачатку ўключала розныя грамадска-палітычныя групы. Але яны не валодалі яшчэ належнымі навыкамі дэмакратычнага кіраўніцтва, каб разумна супрацоўнічаць у шматпартыйным органе. Канфліктнасць часта брала верх.

На схіле 1925 года ўзнікла «Аб'яднанне беларускіх студэнцкіх арганізацый» (АБСА). Яно абаялася на самую шматлікую з усіх, што знаходзіліся ў Празе, замежную арганізацыю студэнтаў-беларусаў, уключаючы эмігранцкую моладзь з Заходняй Беларусі. Агульная колькасць членаў АБСА налічвалася ў гэты час каля сотні: «У АБСА і на грунце дзейнасці АБСА зліваюцца ў адну нацыянальную супольнасць усе ідэалагічныя плыні беларускага студэнцтва, якія выцякаюць з агульнае нацыянальнае крыніцы! Той не беларус, хто не хоча волі і незалежнасці Беларусі» [3]. Гэта арганізацыя прэтэндавала таксама на тое, каб прадстаўляць беларускае студэнцтва на міжнародным узроўні. Аднак, адзіную арганізацыю, якая б злучыла ўсе паасобныя гурткі, групы і арганізацыі, стварыць не ўдалося. Галоўнай прычынай таму было вострае ідэйна-палітычнае размежаванне, якое перашкаджала кансалідацыі. У 1925 годзе беларуская студэнцкая калонія распалася на дзве асноўныя групы: «Саюз – студэнтаў – грамадзян БССР» і «Беларускую нацыянальную». Акрамя таго, беларускае студэнцтва мела стасункі з аб'яднаннем саюза студэнтаў-эмігрантаў Усходняй Еўропы, якое ўзнікла ў 1924 пры садзейнічання ўкраінскага зямляцтва і выпускала свой часопіс на французскай мове «L'orient Libre» («Вольны Усход»). Мэтай дзейнасці названага саюза было збліжэнне студэнтаў Усходняй Еўропы на нацыянальным і культурным грунце.

Найбольшая грамадская і культурная актыўнасць беларускага студэнцтва прыпадае на 1923-1927 гады. Сведчаннем гэтаму і, адпаведна, найбольш адэкватным адлюстраваннем усіх працэсаў, якія адбываліся ў беларускай эміграцыі і студэнцкім зямляцтве, з'яўляюцца часопісы, якія яно выдавала.

Саюз беларускіх студэнтаў у Празе выпускаў шэраг часопісаў на роднай мове: «Беларускі студэнт» (сем нумароў выйшла ў 1923); неперыядычны часопіс «Прамень», першы нумар якога выйшаў у 1926 годзе; «Новы прамень», адзіны нумар якога датуецца 1926 годам; «Наш прамень» – №1 выйшаў у 1927. Адным з першых выданняў беларускага студэнцтва ў Празе быў часопіс «Перавясла», №1 пабачыў свет у 1923, а №2 – у 1924 годзе. Акрамя таго, «Аб'яднанне беларускіх студэнцкіх арганізацый» (АБСА) выдала пяць нумароў свайго бюлетэня, чатыры з іх выйшлі ў 1931, а пяты – у 1933 годзе. Выдавалі гэты бюлетэнь лацінскім шрыфтам на беларускай мове кіраўніцтва АБСА і студэнт-аграном В.Рукас. Кожны з часопісаў выходзіў невялікім тыражом і меў вузкагрупавы характар.

Эміграцыя не згуртавала студэнтаў палітычна, аднак ідэя Адраджэння

роднага краю, вызваленне Заходняй Беларусі ад Польшчы і аб'яднанне ў адзіную незалежную дзяржаву заставалася святой для большасці з іх. Але наконт работы ў гэтым накірунку былі розныя меркаванні. Ужо ў першых нумарах «Беларускага студэнта» адзначалася: «Мы прыехалі сюды, каб дабываць веды, каб, запасшыся гэтым вялікім аружжам, вярнуцца назад на Бацькаўшчыну і, як сыны свайго народу, весці барацьбу за лепшую яго будучыню» [4]. «Наша Бацькаўшчына, – адзначалася далей, – патрабуе цэлыя тысячы культурных сіл і нашыя заданні падняць і паставіць сваю Бацькаўшчыну на пэўную вышыню з пярэднімі культурнымі краямі» [5]. АБСА ў сваім бюлетэні за 1933 канстатавала наступную тэндэнцыю ў беларускім студэнцкім асяродку: «...адсутнасць адвагі належаць да беларускай студэнцкай арганізацыі. Гэта, маўляў, небяспечна. Адны скажуць – бальшавік, іншыя – нацдэм» [6]. Разам з тым, АБСА, якое выступіла кансалідуючай сілай, падкрэслівала: «Ідэя волі, незалежнасці і непадзельнасці Беларусі з'яўляецца для беларускага студэнцтва асноўным крытэрыем добра, праўды і справядлівасці: гэта ёсць катэгарычны імператыву ва ўсёй дзейнасці АБСА» [7].

Частка беларускіх студэнтаў, якая бачыла шлях да вызвалення Заходняй Беларусі ва ўз'яднанні з БССР і не хацела вяртацца ў буржуазную Польшчу, арганізавала «Саюз студэнтаў – грамадзян БССР», а таксама літаратурныя і культурна-асветніцкія аб'яднанні. Іх друкаваны орган, часопіс «Прамень», павінен быў стаць «трыбунай прапаганды сацыялістычных прынцыпаў» [8]. Часопісам зацікавіліся левыя грамадска-палітычныя і культурныя сілы Чэхаславакіі, якія мелі ў міжваенны час даволі моцныя пазіцыі і аказвалі падтрымку ў першую чаргу прадстаўнікам сацыялістычных накірункаў у эміграцыі. Адказным рэдактарам і выдаўцом часопіса стаў І.Сэканіна, чэшскі юрыст, які займаўся пытаннямі культурнай палітыкі, прадстаўляў марксісцкі друк Чэхаславакіі, быў духоўным сябрам Ю.Фучыка. Рэдактарам часопіса ад беларускіх студэнтаў стаў малады паэт У.Жылка, які з 1923 па 1926 г. вучыўся ў Карлавым універсітэце на філасофскім факультэце. «Прамень» шырока інфармаваў чытачоў аб сацыяльным і культурным жыцці БССР, вёў вялікую работу па ўстанаўленню культурных сувязяў паміж Беларуссю і Чэхаславакіяй. Ужо першы нумар «Праменя» змясціў вершы самага папулярнага тады чэшскага пралетарскага паэта І.Волькера «На шпітальнай пасцелі» і «Песня каханья», а таксама яго аповяданне «Служка». Усе гэтыя творы на беларускую мову пераклаў У.Жылка. Наступны нумар (лістапад 1926) пад назвай «Новы прамень» у значнай частцы быў прысвечаны праблемам сучаснай чэшскай культуры. На беларускай мове ў ім былі апублікаваны праграмны артыкул І.Волькера «Аб пралетарскім мастацтве», таксама ў перакладзе У.Жылкі. Акрамя таго, па просьбе рэдакцыі, у часопісе быў надрукаваны артыкул Ю.Фучыка «Аб чэшскай сацыяльнай пазіцыі», які, дарэчы, потым нідзе больш не друкаваўся.

Беларускія студэнцкія часопісы, выдадзеныя ў Празе, актыўна адлюстроўвалі культурнае і літаратурнае жыццё Чэхаславакіі, яе сацыяльна-эканамічныя змены. Гэта славянская краіна наглядна паказвала, якія вялікія і нявыкарыстаныя магчымасці мае Беларусь. Асабліва цікавасць выклікаў у студэнтаў сакольскі рух у Чэхіі. Ян Ермачэнка на старонках «Беларускага студэнта», знаёмячы чытачоў з гісторыяй, мэтай і задачамі сакольскага руху ў Чэхіі, адзначаў вялікае яго значэнне для нацыянальнага Адраджэння гэтай краіны. Ён заклікаў ствараць сакольскія суполкі сярод беларускага зямляцтва, якія б закалялі яго фізічна і духоўна. Дарэчы, мінавіта Я.Ермачэнка ўзначаліў Беларуска-сакольскі камітэт у Празе.

У пераважнай большасці артыкулаў заўважаецца моцны і здаровы ідэалізм студэнцкага беларускага асяродка, энтузіязм, з якім яны браліся за справы.

Часопісы адлюстроўвалі занепакоенасць станам беларускай школы ў Заходняй Беларусі, ацэньваючы сітуацыю як крытычную. Студэнцкае зямляцтва

арганізавала ў Празе «Таварыства прыяцеляў Беларускае сярэдняе школы». Кожны сябра павінен быў уносіць штомесяц 10 чэшскіх крон (нягледзячы на вельмі сціплае жыццё студэнтаў). Студэнцкія выданні фіксавалі многае з таго, што адбывалася ў Вільні, Мінску, Варшаве. Так, у раздзеле «Бібліяграфія» друкаваліся весткі пра новыя выданні, што выходзілі ў гэтых гарадах. На іх старонках сустракаецца немалая колькасць рэцэнзій на паэтычныя кнігі, паведамленні пра цікавыя падзеі, юбілейныя даты. Гэта сведчанні пра жывую зацікаўленасць культурным і грамадскім жыццём на Радзіме, жаданнем далучыцца да яго. Часопісы таксама падрабязна знаёмілі чытача з пражскім студэнцкім жыццём, вялі хранікальныя запісы, дыскусіі па палітычных і рэлігійных пытаннях, інфармавалі аб дзейнасці беларускіх студэнцкіх арганізацый у БССР, Варшаве і Амерыцы. Акрамя таго, студэнцкія выданні спрыялі пашырэнню літаратурнай творчасці, даючы старонкі для літаратурных дэбютаў.

У пражскіх студэнцкіх часопісах упершыню з'явілася большасць артыкулаў, перакладаў і цэлы шэраг вершаў Уладзіміра Жылкі, Тамаша Грыба, Вінцука Грышкевіча, Янкі Станкевіча, Ігната Дварчаніна і іншых. Што датычыць апошняга, дык лісты да У. Жылкі, дзесятак вершаў і артыкул «Самамета ці пабочнае з'явішча» з «Перавясла» (пры двух артыкулах у віленскіх беларускіх выданнях), – асноўныя друкаваныя сведчанні поглядаў і настрояў яго, другога пасля Б. Тарашкевіча, духоўнага лідэра вызваленчага руху Заходняй Беларусі. Публікацыйная дзейнасць беларусаў у Празе ў 30-я гады тым больш значна, што ў БССР з 1928 года запусцілася машына сталінскіх рэпрэсій. На старонках бюлетэня АБСА ў 1933 годзе ўздымаўся голас пратэсту супраць гнёту і паняволення беларускага народа польскімі акупантамі і ў сувязі з жорсткім праследваннем беларускай інтэлігенцыі ў БССР, а таксама распаўсюджванне гэтага пратэсту ў замежным друку. Т. Грыб як старшыня Беларускага таварыства імя Ф. Скарыны ў Празе друкаваў на старонках «Іскры Скарыны» некралогі па бязвінных ахвярах сталінізму.

Бясспрэчна, што сярод беларускага студэнцтва і эміграцыі ў Празе вылучаліся найбольш яркія яго прадстаўнікі, якія ўплывалі на студэнцтва, вялі найактыўнейшую і самаахвярную грамадскую і культурную работу. Гэта былі вельмі неардынарныя натуры, часам супярэчлівыя, жыцці іх абрываўліся заўчасна і трагічна. Яны да апошняга дня самааддана і няспынна служылі Беларусі, яе Адраджэнню. Сярод іх У. Жылка, Т. Грыб, І. Дварчанін, П. Крэчаўскі, Я. Станкевіч, В. Грышкевіч. Няпростымі былі іх шляхі да ўзаемаразумення, але ўсе яны заставаліся вернымі Беларусі.

Асобнай гутаркі заслугоўвае грамадская і публікацыйная дзейнасць У. Жылкі, які пасля прыезду на вучобу ў Карлаў універсітэт, актыўна ўключаецца ў грамадскае і культурнае жыццё. У студэнцкім асяроддзі У. Жылка іграў ролю «пасрэдніка і трацейскага судзіі», карыстаючыся павагай у розных студэнцкіх групках [9].

Публікацыйная спадчына У. Жылкі пражскага перыяду прадстаўлена літаратурна-крытычнымі артыкуламі і публіцыстыкай грамадска-палітычнага і адукацыйна-асветніцкага характару.

Літаратурна-крытычныя артыкулы характарызуюць яго актыўную зацікаўленасць беларускім літаратурным працэсам, сведчаць пра яго творчыя схільнасці і інтарэсы, грамадска-палітычныя погляды, жаданне знаёміць Прагу – «Славянскія Атэны» (па выразу самаго паэта) з лепшымі здабыткамі беларускай літаратуры, праблемамі нацыянальнай адукацыі на Беларусі. Малады паэт клапаціўся, каб беларускую кнігу ведалі ў Чэхаславакіі, прасіў А. Луцкевіча, з якім ліставаўся, даслаць з Вільні камплект выданняў, якія маюцца ў продажы ў «Беларускай кнігарні». З той самай просьбай звяртаўся паэт і ў Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі ў Мінск. У 1926 годзе яго намаганні не здзейсніліся. А ў 1927 годзе руская бібліятэка ў Празе ўсё ж такі папоўнілася беларускімі і ўкраінскімі выдан-

нямі і з гэтага года яна пачала называцца «Славянскай». У Жылка больш як хто жадаў яднання студэнцкай моладзі розных палітычных арыентацый, якое было б на карысць культурна-асветніцкай дзейнасці ў Празе і адраджэнскай справе ў цэлым. Значную ролю ў гэтым адыграў ягоны артыкул «У справе ацэнкі Беларускага Адраджэння» («Перавясла» №1, 1923).

Гэта праграмны твор, у якім асновай кансалідацыі левадэмакратычных нацыянальных сіл (да якіх належыў ён сам) прапанавалася лічыць прынцып роўнацэннасці нацыянальнага і сацыяльнага пачатку ў вызваленні. Жылкава пазіцыя была падтрымана большасцю студэнцкай моладзі розных перакананняў, менавіта яго абралі дэлегатам ад усяго Беларускага зямляцтва на агульнаеўрапейскі студэнцкі з'езд, што праходзіў у 1924 годзе ў Варшаве.

Актыўную і самаахвярную палітычную, грамадскую і культурную дзейнасць вёў у Празе Т.Грыб, адна з самых неардынарных і супярэчлівых асоб беларускай эміграцыі. Ён меў шырокія веды, талент прамоўцы і публіцыста, які выяўляў у разгорнутых артыкулах на грамадска-палітычныя і культурныя тэмы, друкаваных у «Бюлетэні загранічнай групы беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў» (Прага 1928), часопісе «Іскры Скарыны», дзе выкладаў сваю пазіцыю па гэтых пытаннях. Т.Грыбу належыць ідэя стварыць настаўніцкі інстытут у Празе (па прыкладу рускіх і ўкраінцаў). Ён заклікаў урад БНР скончыць бясплённа палітыкаваць, а пераязджаць у Прагу ды заняцца культурна-асветнаю, педагогічнаю працай, рыхтаваць нацыянальныя кадры інтэлігенцыі, якія б маглі ў спрыяльных умовах даць новы імпульс беларускаму Адраджэнню. Намаганні Т.Грыба ў справе стварэння настаўніцкага інстытута не знайшлі падтрымкі ў беларускай палітычнай эміграцыі. У сваіх лістах да У.Жылкі Т.Грыб не раз з горыччу заўважаў, колькі трацілася рэальных магчымасцяў з-за палітычных амбіцый і пагарды да карпатлівай асветнай працы: «Гэта мае рабіць пэўная аўтарытэтная і працаздольная ўстанова, – яны ж (БНР. – М.Ч.) ствараюць нейкую куртавую «Раду» [10].

Кансалідацыя левых сіл у студэнцкім асяроддзі ўсё ж такі пачалася. Рашаючым уздзеяннем на палітычную пераарыентацыю і кампраміс студэнтаў-беларусаў была беларусізацыя ў БССР. Да таго ж, некаторыя дзеячы палітычнай эміграцыі вярнуліся ў БССР на адбудову Беларускага дому.

У беларускім зямляцтве ў Празе менавіта ў гэты час пачынаюць узнікаць культурныя і адукацыйныя аб'яднанні, узрастае цікавасць да літаратуры, мовы, гісторыі, да навуковых выданняў і падручнікаў. У 1925 годзе ў Празе ўзнікае Беларускае (крывіцкае) культурнае таварыства імя Ф.Скарыны, якое выдавала свой часопіс культурна-палітычнага характару «Іскры Скарыны» (тры нумары выйшлі ў 1931, два – ў 1933). Гэтым выдавецтвам здзейснена выданне наступных кніг: «Замежная Беларусь» (пад рэдакцыяй П.Крэчаўскага) на беларускай мове (1926), «Міхась Забэйда-Суміцкі і яго радзіма» на чэшскай мове (аўтары П.Бакач і І.Лісец), 1940, на нямецкай мове таварыства выдала ў 1939 «Bielarus=Weissruthenien: kurzer ethnographischer entwurf» («Беларусь: кароткі этнаграфічны нарыс» (аўтары П.Бакач і В.Русак).

У 1939 годзе ўзнікае «Беларускае выдавецтва Ян Ермачэнка» і «Беларускі камітэт самапомачы», якія дзейнічалі ў час II сусветнай вайны.

Выдавецка-публікацыйная дзейнасць беларусаў у Празе распаўсюджвалася на ўсе галіны гуманітарных ведаў, а таксама медыцыну. Навуковыя і публіцыстычныя працы беларусаў-эмігрантаў, якія працавалі ў сферы гуманітарных навук, прывесчаны даследаванням у галіне беларусістыкі. У прыватнасці, М.Ільшэвіч выдаў у 1930 годзе кнігу «Вёlorus a bёlorusove» на чэшскай мове. «Беларускім выдавецтвам Ян Ермачэнка» у Празе ў 1941 годзе выдадзены «Курс беларускай мовы» і «Курс гісторыі Крыві-Беларусі» Я.Станкевіча. Дададзім, што Я.Станкевіч змясціў шэраг артыкулаў на гістарычную тэму яшчэ ў «Беларускім студэнце». У

1923 друкаваўся ягоны артыкул «Нацыянальны назоў беларусаў». У час II сусветнай вайны ў вельмі неспрыяльных умовах беларускімі выдавецтвамі ў Празе былі выдадзены: «Як правільна гаварыць і пісаць па-беларуску: (пастановы зборкаў чысціні беларускай мовы) Я.Ермачэнка (1941), «Сымон-музыка» Я.Коласа (1942), «Ад родных ніў» Л.Геніюш (1942), «Арыфметыка: ад вучэння ў школе і дома» З.Дабрынскай (1942), «Беларускія (крывіцкія) песні для сола, дуэту, квартэту» (1943). Вышэй названыя пражскія беларускія выданні, з'яўляюцца па сённяшні дзень практычна недаступнымі, хаця б яны выклікалі немалую цікавасць і выявілі нястрачаную актуальнасць. Такой кнігай, у прыватнасці, з'яўляецца «Замежная Беларусь»: зборнік гісторыі, культуры і эканомікі» (пад рэд. П.Крэчаўскага). Яна ўключае даследаванні па гісторыі, культуры і эканоміцы. Звяртае на сябе ўвагу падпісаны ініцыяламі Я.Г. артыкул «Узаемаадносіны Беларуска-Літоўскага княства з Чэхіяй 500 гадоў таму». Расшыфраваць ініцыялы дагэтуль не ўдалося. Некаторыя даследчыкі не выключаюць, што аўтарства належыць самому П.Крэчаўскаму. У артыкуле даследуюцца цікавыя старонкі беларуска-чэшскіх стасункаў XIV-пач. XV ст. Вяртаючыся ў XX стагоддзе, аўтар таксама гаворыць аб неабходнасці цесных міжнацыянальных сувязяў. Зборнік змяшчае пераклады чэшскага і славацкага гімнаў на беларускую мову. Акрамя таго, у кнізе змешчаны даволі гравітоўныя артыкулы: «Беларусь у мінулым і сучасным», «Гісторыя беларускай кнігі», «Спадчына і незалежнасць». Усе яны захоўваюць актуальнае гучанне, але, асабліва, апошні. У ім аналізуюцца праблемы, якія тычацца дыферэнцыяцыі беларускай думкі, даюцца адказы па пытаннях беларускай самабытнасці і незалежнасці, роднай мовы, яе права захоўваць сваю дзяржаўнасць на практыцы, а не фармальна.

У сувязі з гэтым адзначым, што працы па гісторыі Беларусі, уласны беларускі погляд на сваю гісторыю, якія стваралі эмігранты, сталі ў замежжы даследчыкамі і папулярызатарамі гісторыі свайго народа. Яны спрыялі азнаямленню еўрапейскіх палітыкаў і грамадскасці з мінулым і тагачасным станам беларусаў, сталі апеляцыйнай да сусветнай грамадскасці ў справе прызнання іх дзяржаўна-палітычных правоў.

У 20-30 гады беларусамі ў Празе было наладжана супрацоўніцтва з чэхаславацкім перыядычным друкам. Усе найбольш аўтарытэтныя чэшскія часопісы таго часу (пераважна левай арыентацыі) – «Rude pravo», «Tvorba», «Kmĕn», «Literární noviny», «Slovansky přehled», «Reflektor», «Narodni osvobozeni» — змясцілі шматлікія артыкулы, нататкі, пераклады на чэшскую мову найбольш выдатных прадстаўнікоў беларускай літаратуры. Найбольш актыўнымі карэспандэнтамі чэхаславацкага друку былі Мікола Шыманка, Тамаш Грыб, Міхась Каўцэвіч, Францішак Грышкевіч, Георгій Муха-Мухноўскі. Акрамя таго, Т.Грыб супрацоўнічаў у інфармацыйным зборніку аб сусветнай літаратуры «Со čist z literatur slovanskich: Literatura ruska, ukrajinska a beloruska», Прага 1935, дзе змясціў артыкул пра тагачасную беларускую літаратуру.

Такім чынам, не будзем ідэалізаваць беларускае замежжа і супрацьпастаўляць створанага «там» і «тут». Гэтыя дзве небяспекі досыць вялікія, таму што даследчыкам нярэдка даводзіцца сутыкацца з асобамі вельмі неардынарнымі. Эмігранты жылі і выжывалі ў даволі складаных умовах, захоўваючы любоў да Радзімы, памяталі пра яе і працавалі дзеля яе. Будучы далёка ад Беларусі, большасць з іх знаходзіла ў сабе сілы і энергію да духоўнай і інтэлектуальнай творчасці, навуковай працы, да стварэння культурных каштоўнасцяў. Аднак, спадчыну, якую пакінулі беларусы ў міжваеннай Чэхаславакіі, ацэньваем як даволі сціпую, у параўнанні з тым, што ўдалося зрабіць рускай і ўкраінскай эміграцыі, таму ўкладу, які ўнеслі яны ў скарбніцу сваіх культур, створаныя каштоўнасці, якіх і да сённяшняга дня не страцілі сваёй значнасці і сустракаюцца літаральна на кожным кроку ў духоўным і інтэлектуальным жыцці сучаснай Чэхіі.

Канфрантацыя і раз'яднанне ў беларускім зямляцтве ў Празе перашкаджала шырокай культурнай рабоце. На жаль, цэнтрабежныя сілы, групавы эгаізм, а часта і абьякавасць, бралі верх. Ул. Жылка яшчэ ў 1925 годзе ацэньваў ідэйны і палітычны патэнцыял першых год эміграцыі вельмі сціпла: не здолелі выкарыстаць нават тыя сродкі на выдавецкую справу, якія даў чэшскі ўрад. «Вынікі сумныя, асабліва калі параўнаць з дасягненнямі расейцаў і ўкраінцаў (тры высокія школы маюць апошнія тут). Есць добрыя, разумныя, шчырыя хлопцы, але ў іх адна вялікая вада ... бязвусасць» [11].

Але, мінавіта беларускае зямляцтва прынесла ў міжваенную Чэхаславакію духоўны свет Беларусі, лепшыя традыцыі нацыянальнай інтэлігенцыі, спрыяла ўстанавленню больш актыўных міжславянскіх культурных стасункаў, папулярызаванні ў Чэхаславакіі лепшых здабыткаў мовы, гісторыі і літаратуры Беларусі. Тое, што ўдалося зрабіць, з'яўляецца для нас прадметам вялікай цікавасці і ўвагі. Мы яшчэ раз пераконваемся, што няма дзвюх беларускіх культур, а ёсць адзіная беларуская культура, якая стваралася і ствараецца беларусамі, дзе б яны ні знаходзіліся. Гэта не толькі прадмет успамінаў і традыцый. Беларуская культура ёсць у першую чаргу жывая ствараемая рэальнасць, і наш абавязак гэтую рэальнасць вывучаць, за ёй сачыць, ацэньваць і вяртаць у агульную спадчыну.

ЛІТАРАТУРА

1. **Сладек З.** Русская, украинская эмиграция в Чехословакии // Советское славяноведение. 1991. №6. С. 24-36.
2. **Сладек З.** Русская эмиграция в Чехословакии: развитие «русской акции» // Славяноведение. 1993. №4. С. 28-38.
3. Biuletyn abjednannia bielaruskich studenskich arhanizacyjau. A.B.S.A.1933. №5. С. 4.
4. Б.Н. Нашыя заданні // Беларускі студэнт. 1923. № 2-3. С. 2.
5. Там жа, 2.с.
6. Biuletyn abjednannia bielaruskich studenskich arhanizacyjau. A.B.S.A.1933. №5. С. 4.
7. Там жа, с. 4.
8. **Мажэйка А.** Юліус Фучык і Беларусь // Маладосць. 1963. № 2. С. 136-140.
9. **Калеснік У.** Усё чалавечае (літаратурныя партрэты, артыкулы,нарысы). Мн. 1993. С. 250.
10. Там жа, с. 291.
11. **Жылка У.** Ліст Антону Луцкевічу // Выбранныя творы. Мн. 1998. С. 267.